

5. Басовский Л.Е. История и методология экономической науки: учеб. пособ. / Л.Е. Басовский – М.: ИНФРА-М, 2011. – 231 с.

6. Варналий З.С. Тіньова економічна діяльність підприємницьких структур: суть, оцінка масштабів та шляхів її легалізації/ З.С. Варналій – К., 2008. – 232 с.

7. Мандибура В.О. Тіньова економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження. – К., 2008. – 346 с.

УДК 338.2

ЩОДО СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА»

О. І. Зінченко, А. М. Хімченко

Резюме. У даному дослідженні розглянуто структуру забезпечення національної безпеки та взаємозв'язки її елементів. Визначено проблеми нормативно-правової бази забезпечення національної безпеки. Проаналізовано сутність соціальної та економічної безпеки, визначено їх ключові характеристики. Обґрунтовано використання понять «соціальна безпека», «економічна безпека» та «соціально-економічна безпека»

Ключові слова: національна безпека, соціально-економічна безпека.

Вступ. Загально відомим є той факт, що стан безпеки був не тільки життєво-необхідний людині з перших днів її існування як біологічного виду, але й еволюціонував паралельно розвитку людства й сьогодні має триєдине значення – безпека людини/громадянина, безпека держави та безпека суспільства. Погоджуючись з російським вченим В. Сенчаговим [1, с. 98], що безпека – це стан об'єкта в системі його зв'язків з огляду на його здатність до самовиживання і розвитку в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз, а також в умовах впливу непередбачуваних і важкопрогнозованих факторів, дослідимо безпеку у системі національних відносин.

Аналіз останніх досліджень. Національна безпека у різних сферах суспільного життя є предметом досліджень російських вчених – А. Абалкіна, С. Афонцев, Е. Бухвальда, В. Волошина, А. Городецький, А. Ілларіонова, В. Медведєва, А. Нестєрова, А. Пороховський, К. Самсонова, В. Сенчагов, В. Тамбовцева. Цьому напрямку наукових досліджень також присвячено роботи і українських вчених – І. Бінька, С. Воронцова, В. Геєця, Б. Губського, Я. Жаліла, С. Кирєєва, В. Косєвцова, Ю. Макогона, С. Мочєрного, В. Мунтіяна, Г. Пастєрнака-Таранушенка, С. Пирожкова, В. Шлемка. Однак, проблема забезпечення національної безпеки у різних сферах є недостатньо вивченою. Саме тому тема дослідження є актуальною.

Метою статті є визначення сутності та основних характеристик поняття «соціально-економічна безпека».

Виклад основного матеріалу. Україна, як суверенна, унітарна держава, виступає рівноправним суб'єктом міжнародних відносин. Має власну історію державотворення, національні, культурні й духовні традиції та як інститут була створена з метою забезпечення благополуччя населення та реалізації національних інтересів. Ефективне функціонування та розвиток економічної системи держави можливе за умов збалансованої взаємодії елементів та стійкості системи до зовнішніх загроз. Такою необхідною та достатньою умовою є забезпечення національної безпеки.

Згідно з Законом України «Про основи національної безпеки України» (далі Закон), *національна безпека* – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної

політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [2].

Структура та причинно-наслідкові зв'язки системи забезпечення національної безпеки, закріплені у Законі наглядно приставлені на рис. 1.

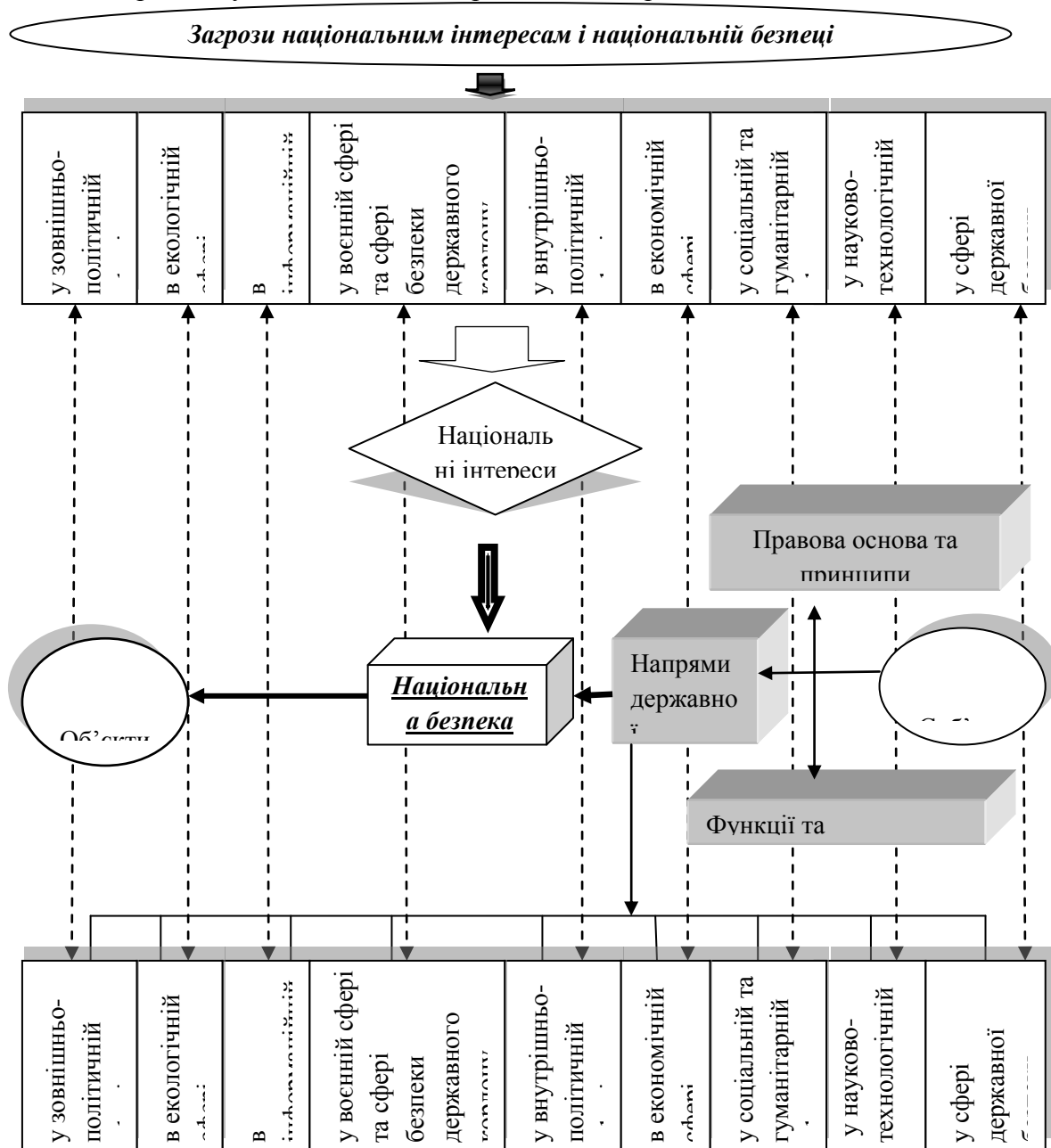

Рис. 1 Логіко-структурна схема взаємозв'язку елементів системи національної безпеки (складено автором згідно з Законом України «Про основи національної безпеки України»)

Таким чином, система забезпечення національної безпеки ґрунтується на діяльності суб'єктів національної безпеки згідно з існуючою правовою основою та на встановлених принципах в рамках функцій та повноважень за напрямками державної політики, що дозволяє запобігати й нейтралізувати загрози національним інтересам та національній безпеці. Складовими елементами національної безпеки вважаються «сфери», на які безпосередньо впливають реальні та потенційні загрози національній безпеці України та на які адресовано напрями державної політики з питань національної безпеки України. Однак, на думку автора, не достатньо визначеною є правова основа у сфері національної безпеки України. Так згідно з основним Законом «...правову основу у сфері національної безпеки України становлять Конституція, цей та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання законів інші нормативно-правові акти...»[2]. Однак, в цьому законі не має посилянь та не відображено взаємозв'язки з іншими нормативними документами, які регулюють цю сферу. Що в свою чергу, спричиняє низку інших методологічних помилок.

Так, наприклад, у загальних положеннях методики розрахунку рівня економічної безпеки України головною складовою національної безпеки держави визначається економічна безпека України, в свою чергу складовими якої є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека [3]. Хоча за Законом науково-технічна та соціальні сфери є відокремленими складовими, так само як економічна сфера [2]. Розбіжності у тлумаченні понятійного апарату можуть призводити до помилкових розрахунків індикаторів стану економічної безпеки України, їх оптимальних, порогових та граничних значень.

Причиною зазначених розбіжностей є недостатність теоретичного дослідження та обґрунтованість структури національної безпеки, а саме розмежування безпеки у різних сферах в системі національної безпеки. Так, наприклад, на сьогодні поняття «соціально-економічна безпека» є дискусійним. Юридично цей термін не закріплений у жодному законі України, а науковці в своїх працях, як правило, використовують цю категорію у довільному тлумаченні.

Дослідимо поняття «соціально-економічна безпека» як, категорію, що виникає у результаті злиття соціальної та економічної безпеки, однак не ототожнюється їм. Для цього необхідно дослідити сутність цих понять (табл. 1).

Таблиця 1

Сутність соціальної та економічної безпеки

Автор/джерело	Соціальна безпека	Автор/джерело	Економічна безпека
1	2	3	4
Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	це такий стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз [3].	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [3]
О. О. Беляєв, М. І. Диба, В.І. Кириленко	це надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів [4].	В.О. Гончарова	такий стан національної економіки, за якого зберігається стійкість і здатність до несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів[13, с. 18].
О. Новікова	стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливаючих на них загроз	О.М. Бандурка, В. С. Духов, К. Я. Петрова,	здатність її економічної системи протистояти негативному впливу

	національній безпеці, наголошуючи при цьому, що стан безпеки є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність [7, с. 27].	І. М. Черняков	об'єктивних та суб'єктивних чинників для досягнення макроекономічних цілей розвитку на рівні постіндустріальних держав [14, с.64]
Мельник О.	це безпека людини, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [6].	А. Степаненко, М. Герасимов	такий стан економіки, що забезпечує її зовнішню незалежність і внутрішню стабільність [15, с. 39].
О.О. Давидюк	Стан суспільства, в тому числі всіх основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, при якому забезпечується номінальний рівень соціальних умов та соціальних благ – матеріальних, санітарно-епідеміологічних, екологічних, психологічних тощо, що визначають якість життя людини і суспільства в цілому та гарантується мінімальний ризик для життя, фізичного та психічного здоров'я людей [5]	Т. Кочергіна	такий стан економічної системи, при якому вона має можливість відтворювати саму себе у відповідності з поставленими цілями в незмінних масштабах з постійними кількісними та якісними характеристиками [16, с. 6]
С. Пирожков	результат ефективної соціальної політики, яка має застерігати суспільство від соціальних вибухів, відкритих і прихованих виявів громадської непокори та інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентоздатності українського працівника за європейськими та світовими стандартами, виділяє її як важливу складову системи національної безпеки [8].	Я. Жаліло	складна багатофакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення для задоволення на визначеному рівні потреб і власного населення, і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення кредитоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання” [17, с. 143].
В. Серебряніков та А. Хлоп'єв.	сукупність заходів щодо захисту інтересів країни та народу в соціальній сфері, розвиток соціальної структури і відносин в суспільстві, системи життєзабезпечення і соціалізації людей, способу життя відповідно до потреб прогресу, теперішніх і майбутніх поколінь [9, с. 93].	А. Ревенко	стан економічної системи, що характеризується стійкістю щодо впливу ендогенних (внутрішніх) та екзогенних (зовнішніх) чинників, які створюють загрозу для суспільства [18, с.15]
О. Білорус	Надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів на макро- та мікрорівнях, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та	В. Сенчагов	такий стан економіки та інститутів влади, за яким забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально направлений розвиток країни загалом, достатній оборонний

	життєзабезпечення, невмирущих цінностей, моральності [10, с. 527]		потенціал навіть за найбільш несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [19, с. 99]
С. Сьомін	це напрям наукової та управлінської діяльності, який сполучає взаємозв'язок двох підсистем державного управління – національної безпеки та соціальної політики [11].	О.Новикова, Р.Покотіленко	стан захищеності економічних інтересів особистості, суспільства, держави від економічних загроз та інших загроз національній безпеці, що впливають на неї [20, с.107]
О. Хомра та Т. Русанова	це стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих інтересів особи і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз [12].	В.М.Тарасевич	такий стан національної економіки, за якого забезпечуються національні інтереси, стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави.[21, с 267]

Проаналізувавши різні погляди науковців щодо сутності соціальної та економічної безпеки, можна зробити такі висновки. Ключовими характеристиками є:

- в економічній безпеці – стійкість до загроз, економічна незалежність й стабільність, економічний прогрес (самовідтворення та саморозвиток), захищеність економічних інтересів;
- в соціальній сфері – стійкість до загроз, захищеність соціальних інтересів, ефективна соціальна політика, якість життя.

Також автор наголошує на необхідності вживання методологічно вірного (відповідного) терміна серед понять «економічна безпека», «соціальна безпека» та «соціально-економічна безпека». Так, на думку автора, є методологічною помилкою вживання поняття «економічна безпека» з соціальним забарвленням. Як наприклад, Г. Пастернак-Таранушенко зазначає, що «економічна безпека – це стан держави, що забезпечує можливість створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та зростання добробуту її мешканців» [22, с. 29].

Або як вважають американські вчені, економічна безпека повинна відповідати, принаймні, двом умовам. По-перше, це збереження економічної самостійності країни, її здатності у власних інтересах приймати рішення, що стосуються розвитку економіки в цілому. По-друге, це збереження вже досягнутого рівня життя населення і можливості його подальшого підвищення [23, с. 34].

Помилковим також є визнання соціальної, продовольчої та демографічної безпеки як складових економічної безпеки. Саме категорія «соціально-економічна безпека» відображає взаємозумовленість, взаємозалежність, взаємодоповнюваність взаємовідносин, які складаються у процесі взаємодії економічної та соціальної безпеки. А демографічна, продовольча та екологічна безпеки є складовими саме соціально-економічної безпеки бо їх сутність формується як від економічної так й від соціальної складових.

Висновки. Нормативно-правова база забезпечення національної безпеки потребує подальшого опрацювання, з метою уточнення та юридичного закріплення. Взагалі структура національної безпеки є недостатньо теоретично дослідженою та обґрунтованою. Існують методологічні розбіжності в розмежування безпеки у різних

сферах в системі національної безпеки. Також в науковій літературі із дослідженнями економічної безпеки зустрічаються методологічні помилки, а саме вживання поняття «економічна безпека» з соціальним забарвленням та визнання соціальної, продовольчої та демографічної безпеки як складових економічної безпеки

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сенчагов В. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В. Сенчагов // Вопр. экономики. – 2005. – № 1. – С. 97–106.
2. Закон України «Про основи національної безпеки України». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
4. Соціальна економіка. Навч. посіб. / Кол. авт. О. О. Беляєв, М. І. Діба, В. І. Кириленко та ін. – К.: КНЕУ, 2005. – 196 с.
5. Давидюк О. О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cpsr.org.ua/?pr=6&id=175.
6. Мельник О. Україна у структурі регіональної і глобальної безпеки// Національна безпека і оборона.–№9 (103).– 2008. – С.3–12
7. Новікова О. Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О. Ф. Новікова – Донецьк: ІЕП НАН України, 2007. – 460 с.
8. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Проблеми національної безпеки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу www.niisp.gov.ua/vydanna/raporata/2013_1.php
9. Серебрянников В. В. Социальная безопасность России / В. В. Серебрянников, А. Т. Хлопьев. – М. : ИСПИ РАН, 2006. – 352 с.
10. Глобалізація та безпека розвитку: [Монографія] / О.Г.Білорус, Д.Г.Лук'яненко та ін. – К.: КНЕУ, 2011. – 733 с.
11. Напрями становлення та забезпечення соціальної безпеки в Україні (за матеріалами С. Сьоміна). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.cpsr.org.ua/>
12. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії Проблеми національної безпеки). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niisp.gov.ua/
13. Гончарова В. О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави / В. О. Гончарова. – Х. : ХНУ, 2011. – 195 с.
14. Основи економічної безпеки : [підручник] / О. М. Бандурка., В. Є. Духов, К. Я. Петрова, М. Черняков. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2013. – 236 с.
15. Степаненко А., Герасимов М. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів / А. Степаненко, М. Герасимов // Регіон. економіка. – 2012. – № 2. – С. 39–54.
16. Кочергина Т. Е. Экономическая безопасность / Т. Е. Кочергина. – Ростов н/Д : Феникс, 2007. – 445с.
17. Жаліло Я. А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти /Я. А. Жаліло. – К. : Сатсанга, 2011. – 224 с.
18. Ревенко А. Проблеми формування національної економічної безпеки України / А. Ревенко // Економіка України. – 2013. – №11. – С. 15–21.
19. Сенчагов В. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В. Сенчагов // Вопр. экономики. – 2005. – № 1. – С. 97–106
20. Новікова О. Ф. Покотиленко Р. В. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення: Монографія / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2006. – 408 с.
21. Національна економіка: Навчальний посібник для студентів. За ред. В.М. Тарасевича. – К.: Центр учбової літератури, 2009.– 288с
22. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко ; за ред. проф. Б. Кравченка. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.
23. Machovski H. Ost-West Handel: Entwicklung, Interessenlagen. Aussichten / H. Machovski // Aus Politik u. Zeitgeschichte. – Bonn. – 2005. – № 5. – P. 39–44.